

1. Bauen ist eigentlich Wohnen.
2. Das Wohnen ist die Weise, wie die Sterblichen auf der Erde sind.
3. Das Bauen als Wohnen entfaltet sich zum Bauen, das pflegt, nämlich das Wachstum, –und zum Bauen, das Bauten errichtet.

Bedenken wir dieses Dreifache, dann vernehmen wir einen Wink und merken uns folgendes: Was das Bauen von Bauten in seinem Wesen sei, können wir nicht einmal zureichend *fragen*, geschweige denn sachgemäß entscheiden, solange wir nicht daran denken, daß jedes Bauen in sich ein Wohnen ist. Wir wohnen nicht, weil wir gebaut haben, sondern wir bauen und haben gebaut, insofern wir wohnen, d. h. *als die Wohnenden* sind. Doch worin besteht das Wesen des Wohnens? Hören wir noch einmal auf den Zuspruch der Sprache: Das altsächsische «wunon», das gotische «wunian» bedeuten ebenso wie das alte Wort bauen das Bleiben, das Sich-Aufhalten. Aber das gotische «wunian» sagt deutlicher, wie dieses Bleiben erfahren wird. Wunian heißt: zufrieden sein, zum Frieden gebracht, in ihm bleiben. Das Wort Friede meint das Freie, das Frye, und fry bedeutet: bewahrt vor Schaden und Bedrohung, bewahrt –vor . . . d. h. geschont. Freien bedeutet eigent-

1. Το κτίζειν είναι κατ' ουσίαν κατοικείν.
2. Το κατοικείν είναι ο τρόπος με τον οποίο οι θνητοί είναι επάνω στη γη.
3. Το κτίζειν ως κατοικείν εκδιπλώνεται προς την κατεύθυνση του κτίζειν το οποίο καλλιεργεί, συγκεκριμένα την ανάπτυξη –και προς την κατεύθυνση του κτίζειν το οποίο ανεγείρει κτήρια.

Εάν αναλογιστούμε αυτό το τρίπτυχο, τότε προσλαμβάνουμε ένα νεύμα και παρατηρούμε το εξής: το τι είναι το κτίσιμο κτισμάτων ως προς την ουσία του δεν μπορούμε ούτε καν επαρκώς να *ερωτήσουμε*, πόσο μάλλον να κρίνουμε με βάση τα ίδια τα πράγματα, όσο η σκέψη μας δεν λαμβάνει υπ' όψιν ότι κάθε κτίζειν είναι εν εαυτώ κατοικείν. Δεν κατοικούμε επειδή έχουμε κτίσει, αλλά κτίζουμε και έχουμε κτίσει, καθόσον κατοικούμε, δηλαδή είμαστε ως οι κατοικούντες. Αλλά σε τι συνίσταται η ουσία του κατοικείν; Ας ακούσουμε για μια φορά ακόμη την προσαγωγή της γλώσσας: το παλαιό σαξωνικό «wunon», το γοτθικό «wunian» σημαίνουν ακριβώς όπως και η παλαιά γερμανική λέξη bauen το παραμένειν, το διαμένειν. Αλλά το γοτθικό «wunian» λέγει ευκρινέστερα πώς αποκτάται η εμπειρία αυτού του παραμένειν. Wunian σημαίνει: είμαι ικανοποιημένος, έχω ειρηνεύσει, παραμένω σε αυτήν την κατάσταση ειρήνης. Η λέξη Friede [ειρήνη] εννοεί το ελεύθερο, das Freie, δηλαδή das Frye, και fry σημαίνει: το προστατευμένο από βλάβη και απειλή, το προστατευόμενο –από . . ., δηλαδή το χρησιμοποιούμενο με φειδώ.

lich schonen. Das Schonen selbst besteht nicht nur darin, daß wir dem Geschonten nichts antun. Das eigentliche Schonen ist etwas *Positives* und geschieht dann, wenn wir etwas zum voraus in seinem Wesen belassen, wenn wir etwas eigens in sein Wesen zurückbergen, es entsprechend dem Wort freien: einfrieden. Wohnen, zum Frieden gebracht sein, heißt: eingefriedet bleiben in das Freie, d. h. in das Freie, das jegliches in sein Wesen schont. *Der Grundzug des Wohnens ist dieses Schonen.* Er durchzieht das Wohnen in seiner ganzen Weite. Sie zeigt sich uns, sobald wir daran denken, daß im Wohnen das Menschsein beruht und zwar im Sinne des Aufenthalts der Sterblichen auf der Erde.

Doch «auf der Erde» heißt schon «unter dem Himmel». Beides meint *mit* «Bleiben vor den Göttlichen» und schließt ein «gehörend in das Miteinander der Menschen». Aus einer *ursprünglichen* Einheit gehören die Vier: Erde und Himmel, die Göttlichen und die Sterblichen in eins.

Die Erde ist die dienend Tragende, die blühend Fruch- tende, hingebretet in Gestein und Gewässer, aufgehend zu Gewächs und Getier. Sagen wir Erde, dann denken wir schon die anderen Drei mit, doch wir bedenken nicht die Einfalt der Vier.

Η λέξη Freien σημαίνει κατ' ουσίαν φείδεσθαι. Το φείδεσθαι αυτό καθ' εαυτό δεν συνίσταται μόνο στο γεγονός ότι δεν προκαλούμε βλάβη σε ό,τι χρησιμοποιούμε με φειδώ. Το καθαυτό [ιδιάζον, προσίδιο] φείδεσθαι είναι κάτι *θετικό* και επισυμβαίνει όταν αφήνουμε κάτι να στηρίζεται εκ των προτέρων στην ουσία του, όταν το ασφαλιζουμε ι- διαπερώς επαναφέροντάς το στην ουσία του, όταν, συμ- φώνως προς τη λέξη freien, το περιφράσσουμε. Κατοι- κώ, έχω ειρηνεύσει, σημαίνει: παραμένω περιφραγμένος στο Freies, δηλαδή στο ελεύθερο, το οποίο φείδεται κάθε πράγματος ωθώντας το προς την ουσία του. Το θεμελιώ- δες χαρακτηριστικό του κατοικείν είναι το φείδεσθαι. Δια- περνά το κατοικείν σε όλο του το εύρος. Το εύρος αυτό μας αποκαλύπτεται μόλις σκεφτούμε ότι το ανθρώπινο είναι συνίσταται στο κατοικείν και μάλιστα υπό την έννοια της διαμονής των θνητών επάνω στη γη.

Αλλά «επάνω στη γη» σημαίνει ήδη «υπό τον ουρα- νό». Αμφότερα εννοούν *επίσης* «το παραμένειν ενώπιον των θεοτήτων» και περικλείουν ένα «ανήκειν στη συναλ- ληλία των ανθρώπων». Από μια *πρωτογενή* ενότητα κα- ταγόμενα τα τέσσερα: γη και ουρανός, οι θεότητες και οι θνητοί, ανήκουν σε ένα ενιαίο όλον.

Η γη είναι αυτή η οποία υπηρετώντας φέρει, αυτή η οποία ανθίζοντας καρποφορεί, εκτείνεται σε πετρώματα και ύδατα, φανερώνεται υπό τη μορφή φυτών και ζώων. Όταν λέμε γη, τότε σκεπτόμαστε ήδη τα άλλα τρία μαζί με αυτήν. Αλλά δεν σκεπτόμαστε την ενιαία σύμπυξη των τεσσάρων.

Der Himmel ist der wölbende Sonnengang, der gestaltwechselnde Mondlauf, der wandernde Glanz der Gestirne, die Zeiten des Jahres und ihre Wende, Licht und Dämmer des Tages, Dunkel und Helle der Nacht, das Wirkliche und Unwirkliche der Wetter, Wolkenzug und blauende Tiefe des Äthers. Sagen wir Himmel, dann denken wir schon die anderen Drei mit, doch wir bedenken nicht die Einfalt der Vier.

Die Göttlichen sind die winkenden Boten der Gottheit. Aus dem heiligen Walten dieser erscheint der Gott in seine Gegenwart oder er entzieht sich in seine Verhüllung. Nennen wir die Göttlichen, dann denken wir schon die anderen Drei mit, doch wir bedenken nicht die Einfalt der Vier.

Die Sterblichen sind die Menschen. Sie heißen die Sterblichen, weil sie sterben können. Sterben heißt, den Tod *als* Tod vermögen. Nur der Mensch stirbt und zwar fortwährend, solange er auf der Erde, unter dem Himmel, vor den Göttlichen bleibt. Nennen wir die Sterblichen, dann denken wir schon die anderen Drei mit, doch wir bedenken nicht die Einfalt der Vier.

Diese ihre Einfalt nennen wir das *Geviert*. Die Sterblichen sind im *Geviert*, indem sie *wohnen*. Der Grundzug des Wohnens aber ist das Schonen. Die Sterblichen wohnen

Ο ουρανός είναι η τροχιά του ήλιου καθώς προσφέρει θολωτή στέγη, η πορεία της σελήνης καθώς εναλλάσσει μορφές, η περιπλανώμενη λάμψη των αστεριών, οι εποχές του έτους και η μεταβολή τους, το φέγγος και το ημίφως της ημέρας, το σκότος και η φαινότητα της νύκτας, το φιλόξενο και το αφιλόξενο του καιρού, η κίνηση των νεφών και το κυανίζον βάθος του αιθέρα. Όταν λέμε ουρανός, σκεπτόμαστε ήδη και τα άλλα τρία μέρη μαζί, αλλά δεν αναλογιζόμαστε την ενιαία σύμπτυξη των τεσσάρων.

Οι θεότητες είναι οι νεύοντες αγγελιαφόροι της θεϊότητας. Μέσα από την ιερή επικυριαρχία της θεϊότητας ο θεός φανερώνεται στην παρουσία του ή αποσύρεται στη συγκάλυψή του. Όταν ονομάζουμε τις θεότητες, σκεπτόμαστε ήδη και τα άλλα τρία μέρη μαζί αλλά δεν αναλογιζόμαστε την ενιαία σύμπτυξη των τεσσάρων.

Οι θνητοί είναι οι άνθρωποι. Ονομάζονται θνητοί επειδή δύνανται να θνήσκουν. *Θνήσκω σημαίνει: δύναμαι τον θάνατο ως θάνατο.* Μόνο ο άνθρωπος θνήσκει, και μάλιστα συνεχώς, όσο αυτός παραμένει επάνω στη γη, υπό τον ουρανό, ενώπιον των θεοτήτων. Όταν ονομάζουμε τους θνητούς, σκεπτόμαστε ήδη και τα άλλα τρία μέρη μαζί, αλλά δεν αναλογιζόμαστε την ενιαία σύμπτυξη των τεσσάρων.

Αυτή την ενιαία σύμπτυξη την ονομάζουμε το *τετραμέρες*. Οι θνητοί είναι μέσα στο τετραμέρες, καθόσον *κατοικούν*. Αλλά το θεμελιώδες χαρακτηριστικό του κατοικείν είναι το φείδεσθαι. Οι θνητοί κατοικούν με τέτοιο

in der Weise, daß sie das Geviert in sein Wesen schonen. Demgemäß ist das wohnende Schonen vierfältig.

Die Sterblichen wohnen, insofern sie die Erde retten –das Wort in dem alten Sinne genommen, den Lessing noch kannte. Die Rettung entreißt nicht nur einer Gefahr, retten bedeutet eigentlich : etwas in sein eigenes Wesen freilassen. Die Erde retten ist mehr, als sie ausnützen oder gar abmühen. Das Retten der Erde meistert die Erde nicht und macht sich die Erde nicht Untertan, von wo nur ein Schritt ist zur schrankenlosen Ausbeutung.

Die Sterblichen wohnen, insofern sie den Himmel als Himmel empfangen. Sie lassen der Sonne und dem Mond ihre Fahrt, den Gestirnen ihre Bahn, den Zeiten des Jahres ihren Segen und ihre Unbill, sie machen die Nacht nicht zum Tag und den Tag nicht zur gehetzten Unrast.

Die Sterblichen wohnen, insofern sie die Göttlichen als die Göttlichen erwarten. Hoffend halten sie ihnen das Unverhoffte entgegen. Sie warten der Winke ihrer Ankunft und verkennen nicht die Zeichen ihres Fehls. Sie machen sich nicht ihre Götter und betreiben nicht den Dienst an Götzen. Im Unheil noch warten sie des entzogenen Heils.

Die Sterblichen wohnen, insofern sie ihr eigenes We-

τρόπο, ώστε να φείδονται του τετραμερούς αποδεσμευόντάς το στην ουσία του. Συνεπώς, το κατοικούν φείδεσθαι είναι τετράπτυχο.

Οι θνητοί κατοικούν, καθόσον σώζουν τη γη, σώζουν, δηλαδή retten με το παλαιό νόημα της λέξης, το οποίο ακόμη ε γνώριζε ο Λέσινγκ. Η σωτηρία δεν αποτρέπει απλώς έναν κίνδυνο, σώζω σημαίνει στην πραγματικότητα: αφήνω κάτι ελεύθερο να εισέλθει στην καθαυτό [ιδιάζουσα, προσίδια] ουσία του. Το να σώζουμε τη γη είναι κάτι παραπάνω από το να καρπωνόμαστε οφέλη από αυτήν ή ακόμη από το να την επεξεργαζόμαστε καταπονώντας την. Η διάσωση της γης δεν διαφεντεύει τη γη και δεν κατακυριεύει τη γη, αφού από την κατακυριεύση ελάχιστα μόνο απέχει η απεριόριστη εκμετάλλευση.

Οι θνητοί κατοικούν, καθόσον δεξιώνονται τον ουρανό ως ουρανό. Αφήνουν στον ήλιο και στη σελήνη την πορεία τους, στα αστέρια την τροχιά τους, στις εποχές του έτους την ευλογία τους και τη δριμύτητά τους, δεν μετατρέπουν τη νύκτα σε ημέρα και την ημέρα σε αγχώδη πολυπραγμοσύνη.

Οι θνητοί κατοικούν, καθόσον προσδοκούν τις θεότητες ως θεότητες. Παλλόμενοι από ελπίδες αντιτάσσουν στις θεότητες το ανέλπιστο. Αναμένουν τα νεύματα της έλευσης των θεοτήτων και δεν παραγνωρίζουν τα σημεία της έλλειψής τους. Δεν κατασκευάζουν οι ίδιοι τους θεούς τους και δεν λατρεύουν είδωλα. Ακόμη και στη συμφορά αναμένουν την αποσυρθείσα σωτηρία.

Οι θνητοί κατοικούν, καθόσον άγουν την ιδιαίτερη

sen, daß sie nämlich den Tod als Tod vermögen, in den Brauch dieses Vermögens geleiten, damit ein guter Tod sei. Die Sterblichen in das Wesen des Todes geleiten, bedeutet keineswegs, den Tod als das leere Nichts zum Ziel setzen; es meint auch nicht, das Wohnen durch ein blindes Starren auf das Ende verdüstern.

Im Retten der Erde, im Empfangen des Himmels, im Erwarten der Göttlichen, im Geleiten der Sterblichen ereignet sich das Wohnen als das vierfältige Schonen des Gevierts. Schonen heißt: das Geviert in seinem Wesen hüten. Was in die Hut genommen wird, muß geborgen werden. Wo aber verwahrt das Wohnen, wenn es das Geviert schon, dessen Wesen? Wie vollbringen die Sterblichen das Wohnen als dieses Schonen? Die Sterblichen vermöchten dies niemals, wäre das Wohnen nur ein Aufenthalt auf der Erde, unter dem Himmel, vor den Göttlichen, mit den Sterblichen. Das Wohnen ist vielmehr immer schon ein Aufenthalt bei den Dingen. Das Wohnen als Schonen verwahrt das Geviert in dem, wobei die Sterblichen sich aufhalten: in den Dingen.

Der Aufenthalt bei den Dingen ist jedoch der genannten Vierfalt des Schönen nicht als etwas Fünftes nur angehängt, im Gegenteil: der Aufenthalt bei den Dingen ist die einzige Weise, wie sich der vierfältige Aufenthalt im

ουσία τους, συμφώνως προς την οποία δύνανται τον θάνατο ως θάνατο, στη χρεία αυτού του δύνασθαι, ώστε να είναι εφικτός ένας καλός θάνατος. Προσάγω τους θνητούς στην ουσία του θανάτου επ' ουδενί δεν σημαίνει ότι αποβλέπω στον θάνατο ως το κενό μηδέν· ούτε βεβαίως εννοεί ότι με την τυφλή προσήλωση του βλέμματος στο τέλος αμαυρώνεται το κατοικείν.

Στη διάσωση της γης, στη δεξίωση του ουρανού, στην προσοδικία των θεοτήτων, στην προσαγωγή των θνητών το κατοικείν επισυμβαίνει ως το τετράπτυχο φείδεσθαι του τετραμερούς. Φείδομαι σημαίνει: προστατεύω το τετραμερές ως προς την ουσία του. Ό,τι τίθεται υπό προστασία, πρέπει να αποκρύπτεται σε τόπο ασφαλή. Αλλά πού διαφυλάσσει το κατοικείν, εφόσον φείδεται του τετραμερούς, την ουσία του τετραμερούς; Πώς φέρουν εις πέρας οι θνητοί το κατοικείν ως αυτό το φείδεσθαι; Ποτέ οι θνητοί δεν θα κατόρθωναν τούτο, εάν το κατοικείν ήταν απλώς διαμονή επάνω στη γη, υπό τον ουρανό, ενώπιον των θεοτήτων, από κοινού με τους θνητούς. Το κατοικείν είναι μάλλον ήδη πάντοτε διαμονή πλησίον των πραγμάτων. Το κατοικείν ως φείδεσθαι διαφυλάσσει το τετραμερές μέσα σε αυτό, πλησίον του οποίου οι θνητοί διαμένουν: μέσα στα πράγματα.

Ωστόσο, η διαμονή πλησίον των πραγμάτων δεν επισυνάπτεται απλώς στο προαναφερθέν τετράπτυχο του φείδεσθαι ως πέμπτη πτυχή. Αντιθέτως, η διαμονή πλησίον των πραγμάτων είναι ο μόνος τρόπος με τον οποίο ολοκληρώνεται εκάστοτε ενιαίως η τετράπτυχη διαμονή στο

Geviert jeweils einheitlich vollbringt. Das Wohnen schont das Geviert, indem es dessen Wesen in die Dinge bringt. Allein die Dinge selbst bergen das Geviert *nur dann*, wenn sie selber *als* Dinge in ihrem Wesen gelassen werden. Wie geschieht das? Dadurch, daß die Sterblichen die wachstümlichen Dinge hegen und pflegen, daß sie Dinge, die nicht wachsen, eigens errichten. Das Pflegen und das Errichten ist das Bauen im engeren Sinne. Das *Wohnen* ist, insofern es das Geviert in die Dinge verwahrt, als dieses Verwahren ein *Bauen*. Damit sind wir auf den Weg der zweiten Frage gebracht:

II

Inwiefern gehört das Bauen in das Wohnen?

Die Antwort auf diese Frage erläutert uns, was das Bauen, aus dem Wesen des Wohnens gedacht, eigentlich ist. Wir beschränken uns auf das Bauen im Sinne des Errichtens von Dingen und fragen: was ist ein gebautes Ding? Als Beispiel diene unserem Nachdenken eine Brücke.

Die Brücke schwingt sich «leicht und kräftig» über den Strom. Sie verbindet nicht nur schon vorhandene Ufer. Im Übergang der Brücke treten die Ufer erst als Ufer

τετραμερές. Το κατοικείν φείδεται του τετραμερούς κομίζοντας την ουσία του στα πράγματα. Όμως, τα πράγματα αυτά καθ' εαυτά διασφαλίζουν το τετραμερές *μόνο τότε*, όταν αυτά τα ίδια ως πράγματα αφήνονται μέσα στην ουσία τους. Πώς συμβαίνει τούτο; Με το να φροντίζουν και να καλλιεργούν οι θνητοί τα πράγματα που φύονται, με το να ανεγείρουν κατά τον προσίδιο [ιδιάζοντα] τρόπο πράγματα που δεν φύονται. Το καλλιεργείν και το ανεγείρειν είναι το κτίζειν με τη στενότερη έννοια της λέξης. Το *κατοικείν*, καθόσον διαφυλάσσει το τετραμερές κομίζοντάς το στα πράγματα, είναι, ως αυτό τούτο το διαφυλάσσειν, *κτίζειν*. Έτσι αγόμαστε στην οδό του δεύτερου ερωτήματος:

II.

Κατά ποίαν έννοια το κτίζειν ενέχεται στο κατοικείν;

Η απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα μας διευκρινίζει τι είναι όντως το κτίζειν όταν το νοούμε με βάση την ουσία του κατοικείν. Περιοριζόμαστε στο κτίζειν με την έννοια της ανέγερσης πραγμάτων και ερωτάμε: Τι είναι ένα κτισμένο πράγμα; Ως παράδειγμα μπορεί να χρησιμεύσει στον στοχασμό μας μια γέφυρα.

Η γέφυρα, αιωρούμενη «ανάλαφρα και δυνατά», υψώνεται επάνω από τον ποταμό. Δεν συνδέει απλώς όχθες που προϋπάρχουν. Οι όχθες προβάλλουν το πρώτον ως όχθες κατά τη διάβαση της γέφυρας. Η γέφυρα αφήνει τις όχθες